

Ольга Тимошенко,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: Н. М. Дяченко,
кандидат філологічних наук, старший викладач.

НОМІНАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОГО ЧАСТКОВОГО ПОМИНАЛЬНОГО ОБРЯДУ СЕЛА МЕДЕЛІВКА РАДОМИШЛЬСЬКОГО Р-НУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛ. В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

*У статті проаналізовано номінацію поминального обряду с. Меделівка
Радомишльського району Житомирської області.*

Дослідження поховально-поминальної обрядовості України набули системності лише в другій половині XIX ст. – I пол. XX ст. На цей період припадає найбільше записів, що стосуються цього обряду.

Здавна поминальний обряд як частина поховально-поминального комплексу, а саме після поховального періоду, був об'єктом дослідження етнографів, які описують поминальний обряд всієї України загалом або деякі особливості окремих регіонів. Узагальнюючий матеріал досліджуваної теми знаходимо в В. Гнатюка «Похоронні звичаї й обряди» та З. Кузелі «Українські похоронні звичаї й обряди в етнографічній літературі».

Чимало праць становлять дослідження окремих фрагментів обряду: звичай убивати старих членів роду описано в студіях П. Литвинової та І. Абрамова, зв'язок демонології з поховальним обрядом представлено в дослідження В. Милорадовича, про особливості поховання неодружених є свідчення в працях Х. Ящуржинського та К. Черв'яка.

Дослідження суміжних тем велись і фольклористами. У широкому світовому контексті розглядав питання українських світоглядних уявлень засновник міфологічної школи вітчизняного мовознавства О. Потебня, на міфологічних студіях якого ґрунтуються розробки деяких сучасних етнолінгвістичних понять та досліджень слов'янського поховального й поминального обрядів.

До недавнього часу українські вчені у своїх етнолінгвістичних розвідках спиралися передовсім на теоретичні здобутки зарубіжних учених (В. Іванова, В. Топорова, М. Толстого, С. Толстої,

Б. Успенського та ін.). Проте впродовж останніх років активність дослідження обрядів та інших явищ духовної культури збільшилася й в україністиці (праці М. Бігусяка, С. Богдан, Н. Хаврилюк, І. Магрицької, В. Мойсієнка, П. Романюка, Н. Хобзей та ін.), зросла кількість спроб теоретичних розробок наукових засад напрямку (Т. Лукінова, В. Кононенко, В. Жайворонюк та ін.). Уперше повний запис поліського поховально-поминального обряду рівномірно на території всього Полісся було зроблено протягом 1982 – 1990 рр. В. Конобродською, яка особисто записала цей обряд у 130 населених пунктах.

В українській етнографічній науці поховальний обряд прийнято ділити на три частини: передпоховальний період, власне поховання та післяпоховальний період. Поминальний обряд як складова частина післяпоховального періоду із запровадженням християнства починає об'єднувати такі поминальні дні: 3-й («третини») – на честь Бога в трьох особах; 9-й («дев'ятини») – на честь небесних ангелів; 20-й («двадцятими») – на честь двадцяти митарств, що їх нібито долає душа по дорозі на небо; 40-й («сороковини») – день, коли душа начебто досягає престолу Божого; роковини (через рік) – як день народження. Кожен із названих вище днів супроводжувався поминальними трапезами.

Для поминальної трапези в говірці с. Меделівка поширена назва з фонетичними варіантами: *об|йед* (1), *об|йід* (3).

Мотивація назв досить прозора: це номінація за зовнішніми ознаками, проявами дії, за часом проведення, за відношенням до подій, за функціональним спрямуванням та від назв похорон, поховальної чи поминальної служби, поминальної страви тощо.

Вияв окремих елементів трапези суперечливий і неоднозначний, а це дещо ускладнює й семантику. Процес обіду мотивується поняттям годувати покійника. Існує кілька способів годівлі померлого: усі учасники поминання виливають і викидають по ложці (обов'язково першу) всяких страв і напоїв (чи хоча б поминальної) під стіл, на стіл або в спеціально поставлену миску, або ж *не |р'езали но|жем/ а ло|м'і^ил-и^і/* (1) на столі гарячий хліб, що пояснюється вірою в спроможність душі харчуватися парою з того хліба.

Відтак, у слов'янській традиції трапеза представлена такими варіантами: 1) подвійна трапеза: перша – для мертвого, друга – для живих; 2) спільна трапеза, де померлому виділене своє місце з прибором; 3) спільна трапеза, у якій померлий не має власної частки, але кожен із присутніх віддає йому частину своєї; 4) присутність

померлого опосередкована складом учасників трапези (жебраками, людьми похилого віку, копачами) [2, с. 59]. Останній варіант побутує в говірці с. Меделівка: *і ў нас обоўйаз|ково/ ос'|до ў |дейак'і"х |селах не гу|кайут'/ а ў нас обоўйаз|ково і на сороко|в'і"ни'і/ і на годо|в'і"ни'і ти'і/ шо ко|пали'і |йаму/* (3)

Порядок поминальної трапези має виражений ритуальний характер, адже він включає в себе особливу поведінку учасників обряду, обов'язковий набір страв, черговість їх подавання, наявність та порядок куштування поминальної страви, яка в досліджуваній говірці представлена кількома варіантами:

1) *|кол-и'во |робл'ат' наї|біш іс то|го/ із |ри'су/ ну ри'с/ цу|керки' так накла|дайут'/ |наўхрест/ х|рести'ка |робл'ат'/ цу|к'ерочк'і/ та|к'і о|то |в'і"ш'ен' к'і бу|вайут'/ а то о|той/ з'ум/* (1);

2) (готують коливо з) *|р'і"су/ мед/ із'ум/ а ко|л-и'с' шо/ |дочко/ бу|ло/ ку|сок |булк'і да йа|к'е |йаблоко ўкри|ш'і"т'/ да ї |коливо/* (2);

3) *|кол-и'во |зарез о|то ж у|же ри'с |вар'ат' да до |того/ і|з'ум/ а ко|л-и'с' же |коливо йа|ке бу|ло/ наво|ди'ли' там іс ц'о|го/ з' |йаблук да там накр'і"и'ли' п|р'ан'і"коў чи' шо/ та ї вам і |коливо/ йак|шо йе м-ед/ т|рошки |м-еду ту|ди' да ї у|се/ |йаблока по|терли'і/ по|м'али'і/ так/ о|це да ту|ди' |ц'ого/ чут' |меду да п|р'ан'ікоў/ Да і ўс'о/* (3).

У говірці с. Меделівка зафіксовано таку назву з фонетичним варіантом поминальної страви: *|кол-и'во* (1,3), *|коливо* (2,3). Походження назви *коливо* вчені пояснюють запозиченням з грецької мови [ЕСУМ, II, с. 511; 3, с. 291].

Обов'язковим компонентом поминального столу є хлібні вироби. *ва|рени'к'і, пе|чут' с|в'іж'ій хл'еб/ пал'а|ни'ц'і/* (1), *пе|чут' хл'еб* (2), *хл'еба там спек|л-и'і/ а то|д'е росчи'і|н'айут' |д'ешку мл-и'н'ц'еў/* (3). Перераховані назви хлібних виробів збігаються з побутовими, але самі вироби часто відрізняються від повсякденних технологією приготування або способом споживання та виконуваними з ними ритуальними діями.

Склад страв поминального столу визначає період проведення поминального обряду: *йак |п'есний ден'/ до |посне* (1); *йак|шо п'ест/ до хто |хоче/ до то|го/ у|се |р'і"бнейе там/ з|найете/ да та|кейе ст|рогейе/ а йак|шо не п'ест/ до та|ке |саме/ йак і на ве|с'ел':е/ та|ке ї на |поминках/* (3).

Обов'язковою стравою на поминальному столі є також борщ, час подавання якого чітко визначений: *йак |буде п|рав'и'ц':а/ і йак |бат'ушка |буде п|рав'і"т'/ т|реба на|сипат' у |м'і"с'очку борш|чу/ до*

борш|чу п|рав'іц':а/ (2). Окрім того, на стіл подавали йа|ка кар|топл'а/ то|д'е го|рох ки|с'ел' а|бо йа|к'і г|рушк'і" ч'і |йаблока |вар'ат' о|це/ (1); да ц'о|го/ да |йаблока су|х'і"йе да мнут'/ назиⁱ|вайец'а киⁱ|с'ел'/ да тої киⁱ|с'ел'/ да тиⁱ |йаблока да ва|риⁱлиⁱ/ (3).

Приготуванням страв замаються або домашні, рідні, або ті, хто м|н'ейе ва|риⁱт' |добре/, або зап|рошуйут' |даже пова|риⁱў/ (3).

На першу поминальну трапезу обов'язково зап|рошуйут' (на обіди)/ ну от на |мог'ілках/ йак похо|вайут'/ укла|дуть у|же/ (1), сам не п'і"деш/ йак|шо те|бе не пр'і"гла|сиⁱл-иⁱ/ до сам на п'і|деш/ (3). Для цього використовують такі конструкції: п|росиⁱм/ приⁱ|ход'те на об|йед/ |л'уде |добр'і" / приⁱ|ход'те на об|йед/ (1). Кількість людей та ступінь їхньої спорідненості з покійником значення як такого не має, але: обоўйаз|ково їдут' сво|йе/ су|с'еде/ так ч'і" н'е/ і сво|йе/ род|н'а/ (3).

Трапеза проходить, як правило, дома, ў |хат'і (1). І починається вона та закінчується молитвою – оче наші |мол'ец'а/ |саме |перед |коливом/ (2).

Одним із способів поминання померлого є звичай відвідування могили на другий день. Номінація цього обряду в говірці с. Меделівка представлена такою лексикою: с|н'едат' пр'иⁱ|нос'ат (1), с'|н'едат' не|суть |м'ертвому (2). В. Конобродська припускає, що такий звичай може бути рудиментом одного з способів поминання в давнину – бенкету на могилі, що мав назву *strava* [1, с. 230]. Мотивація обряду лежить у самій його назві, тобто в бажанні нагодувати померлого. Таким чином, на могилу |кол-иⁱво приⁱ|нос'ат'(...)/ ва|реник'і. бу|вайе/ го|роху так у |баноц'і в'иⁱ|нос'ат' (1), х|л'іба бе|рут'/ бу|вайе/ ї коўба|си там/ |м'н'асо йа|к'е (1), йа наї|б'іш не|су канх|в'ети/ п|р'ан'ік'і (2).

У досліджуваній говірці поминки представлені другим, дев'ятим, сороковим обідами та річним, які мають такий же вигляд, як перша поминальна трапеза. Номінація перерахованих обрядів представлена такими лексемами: деў|йатиⁱї назиⁱ|вайец'а/ сороко|виⁱниⁱ і годо|виⁱниⁱ/ ко|л-иⁱ |деўйат' ден'/ ко|л-иⁱ |сорок ден'/ і ко|л-иⁱ |цейе// (3), на д|руг'ї ден' деўй'а|тиⁱни/ |черес |тижден' дев'я|тини (були)/ а |заре |робл'ат' на д|руг'ї ден'/ а то|д'і соро|ковій і гот/ (1).

Отже, поминальний обряд – це обрядовий обід за упокій померлого після похорону або в день річниці його смерті, який має чітко визначену структуру та широкий спектр номінативної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди. – Т. 1. Етнолінгвістичні студії. – Житомир, «Полісся», 2007. – 356 с.
2. Седакова О. Тема «доли» в погребальном бряде (восточно- и южнославянский материал) // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд. – Москва, 1990. – С. 54-56.
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. – Т. 2. – Москва, 1986.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука. В 7 т. – Т. 1-4. – Київ, 1982-2006.

СПИСОК ІНФОРМАТОРІВ

1. Гарасюта Анастасія Іванівна, 1924 р. н.
2. Чорна Марія Григорівна, 1929 р. н.
3. Ровненко Антоніна Іванівна, 1935 р. н.